

“ВСТАВНЕ *it*” В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ ТА ЙОГО ГРАМАТИЧНА СУТНІСТЬ З ПОЗИЦІЇ ТЕОРІЇ ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ

Проблема так званого “вставного *it*”, попри невелику кількість випадків, яку вона охоплює, посідає в сучасній англістиці досить значне місце. Це пояснюється тим, що ця проблема безпосередньо торкається іншої, більш широкої проблеми – проблеми взаємовідношення між мовою та мисленням.

Так, характерною рисою речень зі “вставним *it*” є те, що при прямому накладанні їх на логічне судження, вони структурно відрізняються від останнього, чим, власне, і провокують в англістиці наявність різних точок зору як щодо статусу *it*, так і щодо елемента, який він, за висловом прихильників теорії “вставного *it*”, “вводить”. Згідно з цією точкою зору, яка, до речі, є більш розповсюдженою, статус елемента *it* визначається як суто формальний підмет. Це означає, що він позбавлений будь-якого семантичного змісту і роль якого полягає лише в тому, щоб, не порушуючи притаманний англійській мові усталений порядок слів, “ввести” справжній, смисловий, підмет, виражений інфінітивом або підрядним реченням тощо.

Таким чином, у реченні декларується наявність двох підметів та одного присудка, що, звичайно, аж ніяк не може бути відповідним структурі логічного судження [5, 229].

Згідно з іншою точкою зору, *it* є дійсним (смисловим) підметом речення, тоді як інфінітив та підрядне речення – прикладкою до нього [6, 199].

З наведеного вище матеріалу можна зробити такий висновок: вирішення проблеми граматичної сутності цього явища залежить значною мірою від відповіді на питання, що саме і в який спосіб ці явища віддзеркалюють.

Висвітliamo найсуттєвіші моменти цієї картини.

Чи не найважливішим моментом віддзеркалення є те, що “відбувається не по прямій лінії предмет – назва. Між ними стоїть особистість віддзеркалювача” [1, 48; 3, 35]. Це означає, що найважливіші процеси, пов’язані з віддзеркаленням, відбуваються саме в поєднувальній логічній ланці. Будь-яке безпосереднє проектування мовних явищ на дійсність, без врахування етапу мислення [4, 72], слід вважати якщо не хибним, то, принаймні, таким, що допускає значні викривлення.

Сутність мисленнєвої обробки дійсності, тобто того, що відбувається на логічній ланці процесу віддзеркалення, можна умовно охарактеризувати як “синтез” об’єктивного з суб’єктивним. Оскільки ж серед зовнішніх семіотичних видів цього синтезу, спрямованих на передачу інформації, основне місце посідають висловлювання, можна умовно назвати його терміном “*предикативність*” (від лат. *prae-dico* – проголошувати, розказувати, вказувати). Предикативність* може відбуватись у двох формах – аморфній (розмитій, суцільній) або ж чітко структурованій.

Перша – це історично первісна форма віддзеркалення – віддзеркалення на рівні уявлень (вражень). Друга, чітко структурована форма – це віддзеркалення у формі суджень. В логіці її прийнято називати ще й **предикацією**. Історично вона є вторинною по відношенню до нерозчленованої (суцільної) форми віддзеркалення і розвинулась на її основі в процесі когнітивного розвитку мислення.

З появою предикації перша форма предикативності (будемо називати її просто предикативність – з метою відмежування від пре-

* Термін “*предикативність*” вживається у двох значеннях – широкому та вузькому.

дикації) не вийшла з ужитку. Вона так само притаманна мисленню сучасної людини, як і предикація. Обидві форми гармонійно співфункціонують в свідомості людини, доповнюючи одна одну, а нерідко й переходячи із однієї форми в іншу.

Предикація – це найдосконаліша, найрозвиненіша форма предикативності – синтезу суб’єктивного з об’єктивним, свого роду її квінтесенція. Адже за своєю структурою і семантикою – субстанціальний концепт, специфіка його існування в часі, предикація є нічим іншим як аналогом структурної побудови світу – процесу*. З огляду на це мова може йти лише про двочленну структуру судження, припущення ж про існування одночленних та тричленних суджень є безпідставним.

Несучи в собі загальну ідею про побудову світу, предикація разом з цим є й втіленням суб’єктивності. Свідченням цього є її здатність визначати відносну вагомість субстанціальних компонентів процесу-відношення, найсуттєвіший з яких виступає в ній як суб’єкт судження. Ця здатність не пройшла й повз увагу лінгвістів, які при спробах аналізу глибинної (семантичної) структури речень вдаються до таких опозиційних термінів, як “суб’єкт та об’єкт (думки)”, “агенс – пацієнс”, “носії процесу – завершувач (комплемент) процесу” тощо. Завдяки цій здатності структура предикації може виступати, зокрема, в судженнях-відношеннях, як модель процесу діяльності людини, її імітація. Порівняймо: суб’єкт думки – предикат [(специфіка відношення суб’єкта думки в часі) + (субстанціальний концепт – завершувач відношення)] // суб’єкт діяльності – специфіка (вид) діяльності – об’єкт діяльності. Отже, структура предикації є не лише загальною формулою побудови світу, а й імітацією взаємовідношень з ним людини. До інших суб’єктивних моментів, які реалізуються структурою предикації, належать також проекція субстанціального концепту в часі, кількісна оцінка суб’єкта предикації, оцінка відно-

* Об’єктивний світ визначається як сукупність процесів. Під процесом слід розуміти матерію та її існування (рух) в часі і просторі.

шення усвідомлюваного до реальності, особистісні оцінки специфіки існування концепту в часі (початок, кінець ... необхідність, можливість процесу) тощо. Отже, як бачимо, структура предикації є концентрацією онтологічної та суб'єктивної інформації про навколишній світ, інакше кажучи, – носієм **смыслу**.

Правильність нашого висновку підтверджується, зокрема визначенням **смыслу**, яке дає цьому поняттю відомий філософ С.О. Васильєв. Під **смыслом** він розуміє здатність **“бути чимсь означеним”** [2, 85]. На гадку вченого, це поняття є еквівалентом **думки** [Там же, 19].

Співставимо це визначення з визначенням структури предикації лінгвістами. На думку А. К. Корсакова, структура предикації співвідноситься в об'єктивній дійсності з субстанцією та специфікою її існування в часі і просторі, або, інакше кажучи, – з **конкретним елементарним процесом** об'єктивної дійсності [7, 8-10, 26].

Як бачимо, визначення філософа і лінгвіста мають точки перетину: **структура предикації** через специфічне буття (= бути чимсь означеним) співставляється з **думкою**.

З урахуванням же досить слушної пропозиції А. К. Корсакова стосовно того, що усвідомлюване має певні межі та визначається певною конкретністю, остаточним визначенням **структури предикації** буде визначення її як структури, яка слугує **засобом вираження конкретної елементарної думки**.

Надзвичайно важливим моментом в процесі віддзеркалення, на якому слід зацентувати увагу, є також здатність мислення проводити над висловлюванням операції на зразок алгебраїчних. На рівні мови (мовлення) предикативність втілюється у висловлюваннях, які бувають двох типів: висловлювання-не-речення (або просто висловлювання*) та висловлювання-речення (речення). Перший тип відповідає нерозчленованому (суцільному) віддзеркаленню (на рівні уяв-

* Термін “висловлювання”, як і “предикація”, теж вживається нами в широкому та вузькому значеннях.

лень), тоді як другий – чітко-структурованій формі віддзеркалення (на рівні суджень) і є виразником думок – елементарних чи розширених.

Розібравшись в принципі з процесом віддзеркалення на рівні мови та мислення, спробуємо з'ясувати граматичну сутність більш складних випадків, які є об'єктом нашого дослідження.

Складність речень з т. з. “вставним it” зумовлена тим, що цей тип речень не є первинним.

Вони утворилися з речень з т. з. “безособовим it” і є результатом “алгебраїчної” операції над останнім. Звідси витікає, що для того, щоб з'ясувати граматичну сутність речень з т. з. “вставним it”, необхідно розібратися, що являють собою т. з. “безособові” речення і, передусім, з чим саме вони співвідносяться на рівні мислення.

Як ми вже відзначали, судження завжди двочленне. Це зумовлено об'єктивно, самою його природою. Невипадково більшість вживаних речень у будь-якій природній мові, як простих, так і складних, належить за своєю структурою до двоскладних, тобто таких, що містять у собі підмет та присудок. Це свідчить про те, що в більшості випадків сприйняття людиною матеріального середовища є не лише дискретним, тобто таким, коли кожен з компонентів процесу усвідомлюється окремо, але й конкретним.

Структурна організація судження, наявність у ній складових частин, одна з яких усвідомлюється як субстанціальність, інша ж – як специфіка її буття, дає змогу людині оформляти в думку, а зрештою – і висловлювати, не лише конкретні процеси з чітко усвідомлюваними складовими частинами, але й випадки, в яких чітко, конкретно усвідомлюваною є не сама матерія, а лише її прояви в часі. Що ж стосується матеріального субстрату, то він усвідомлюється лише в найзагальніших обрисах. До цих випадків, власне, і належать речення з т. з. “безособовим it”.

Ясна річ, що вважати it “семантично пустим” (що впливає з самого терміну “безособовий”) наврядчи правильно.

Не можна вважати речення з “безособовим it” і такими, що безпосередньо співвідносяться з процесами об’єктивної дійсності, як це вважає, зокрема, Л. М. Фіногіна [4, 72], оскільки в такому разі затушковується специфіка цих речень порівняно зі звичайними двоскладними. Адже останні теж співвідносяться з процесами об’єктивної дійсності як в цілому, так і поелементно. Специфіка “безособових” речень з it, як було показано вище, проглядає саме на логічному рівні і зумовлюється діалектичною та структурною гнучкістю судження. З огляду на це будемо вважати безособові речення з it такими, що співвідносяться не з процесом, а з конкретно (елементарною чи розширеною) думкою, суб’єкт мислення в якій передає загальну ідею субстанціальності. А тому ці речення слід було б на нашу думку, кваліфікувати не як “безособові”, а як двоскладні речення з підметом узагальненої субстанціальної семантики.

Що стосується випадків т. з. “вставного it”, то з нашої точки зору, елемент it, як і в реченнях з загальною ідеєю субстанціальності, слід вважати не псевдосуб’єктом, а реальним смисловим підметом, який теж виражає концепт субстанціальності. Що ж до статусу тих елементів, які він начебто “вводить”, то вони по відношенню до нього є прикладкою.

Основне призначення цього типу речень полягає в тому, щоб відсунути в часі (у висловлюванні це “відсунення” набуває лінійного характеру) називання суб’єкта думки, дати змогу йому остаточно викристалізуватись.

Невипадково подібний тип висловлювань характерний для ситуацій, коли висловлювач намагається представити як суб’єкт думки, субстанціалізувати те, що найважче піддається субстанціоналізації – не саму матерію як таку, а її основний “атрибут” – специфіку буття в часі та просторі. Досить часто об’єктом субстанціалізації може виступати й інша думка, або ж певний фрагмент останньої. Все це, звичайно, не може не спричиняти певні труднощі на логічному рівні, затримувати (уповільнювати) процес формування суб’єкта думки.

Невипадково семантика it конкретизується в цих реченнях не субстанціальними частинами мови (іменником чи займенником), а інфінітивом, герундієм, підрядним реченням тощо. Уповільнене формування суб’єкта думки в потоці мислення виявляється у відповідному аранжуванні номінальних одиниць між собою. Спочатку називаються компоненти, які не потребують часу на додаткове осмислення, потім йде компонент, який, так би мовити, “затруднював” формування думки.

Враховуючи дедуктивний характер суб’єкта думки – від загального до конкретного, ми пропонуємо називати ці речення реченнями дедуктивного формування суб’єкта думки, або просто дедуктивними реченнями.

Література

1. Аветян С. Г. Природа лингвистического знака. – Ереван: МИТК, 1968. – 221 с.
2. Васильев С. А. Синтез смысла при создании и понимании текста. – Київ: Наукова думка, АН УРСР, Інститут філософії, 1988. – 238 с.
3. Золотова Г. А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса. – М.: Наука, АН СССР, Институт русского языка, 1982. – 367 с.
4. Финогина Л. Н. Функционирование и грамматический статус лексемы it в современном английском языке: Дис. ... канд. филол. наук. – Одесса, 1982. – 164 с.
5. A Grammar of the English Language / В. Л. Каушанская, Р. Л. Ковнер, О. Н. Кожевникова и др. – Л.: Просвещение, Ленинградское отделение, 1967. – 319 с.
6. Ilyish В. А. The Structure of Modern English. – 2-е изд. – Л.: Просвещение, Ленинградское отделение, 1971. – 365 с.
7. Korsakov A. K., Korsakov A. A., Korsakov A. I. K. Theoretical Foundations of English Grammar. Part 1. Syntax. – Odessa, Odessa University (machinescript). 1982. – 324 с.